

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/318672185>

BİR SOSYAL SABİT SERMAYE OLARAK KÜLTÜR

Article · January 2007

CITATION

1

READS

2,085

2 authors, including:

Coşkun Can Aktan

Dokuz Eylul University

211 PUBLICATIONS 467 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

PATOLOJİK ALTURİZM (İyilikseverliğin Karanlık Yüzü) [View project](#)

MÜBTEZEL KALABALIK [View project](#)

Coşkun Can Aktan.,“Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür”, Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi, Cilt 6, Sayı 20, 2007.(H. Tutar ile birlikte)

BİR SOSYAL SABİT SERMAYE OLARAK KÜLTÜR

Coşkun Can Aktan
Dokuz Eylül Üniversitesi
Öğretim Üyesi
&
Hasan Tutar
Atatürk Üniversitesi
Öğretim Üyesi

I. GİRİŞ

Adına “*muassır medeniyet*” dediğimiz toplumsal amaç, tüm toplumlar ya da ülkeler açısından ulaşılmaması arzulanan bir hedeftir. Bu sonu olmayan medeniyet yolculuğunda kültürler kilometre taşlarını oluştururlar. Kültür, bir sosyal sabit sermayedir ve toplumsal gelişme düzeyinin arkaplanıdır. Toplumsal yaşamda ahlak, sivil erdem, güven, kurallar ve kurumlar, sosyal normlar, değerler ve inançlar gibi kavramlarla ifade edilen unsurların tamamı “*sosyal sermaye*” (social capital) anlamına gelmektedir. Tüm bu saydığımız unsurlar aslında tek bir kelime ile ifade edilebilir: kültür.

Bu çalışmada bir sosyal sabit sermaye olarak kültür incelenmektedir. Çalışmanın amacı gündelik yaşamımızda çok sıkça kullandığımız, fakat çoğu zaman değerini ve önemini yeterince kavrayamadığımız kültür kavramını açıklamaktır. Çalışmamızda kültür tanımı, özellikleri ve türleri ortaya konulmaktadır.

II. GENEL OLARAK KÜLTÜR: TERMİNOLOJİ

Kültür, sosyal bilimler içerisine dahil edilebilecek tüm disiplinleri yakından ilgilendiren bir konudur. Sosyal bilimlerin bu önemli, bir o kadar da karmaşık kavramının ne anlama geldiğini tespit etmek neredeyse imkansızdır. Buna rağmen, kültür kavramı için yapılan tanımların her biri, kavramın anlamı konusunda ortak bir anlayışın oluşmasını olanaklı kılmakta ve kültür kavramının öğeleri esas alınarak bir senteze ulaşmak mümkün olabilmektedir. Kültür üzerine yapılan tanımlar; genellikle, insan gruplarının üretimlerini de içeren belli başlı kazanımlarını, deneyimlerini, tarihi süreç içerisinde geliştirdikleri sembollerini, kuşaktan kuşağa aktarılan davranış kalıplarını içermektedir.

Kültür kelimesi, Latince'deki “*cultura*” veya “*colere*” fiilinden gelmektedir. Klasik Latince'de bu fiil “*bakmak*” veya “*yetiştirmek*” anlamına gelmektedir. Tarımsal anlamda ekip biçmek, toprağı

işlemek ve ürün yetiştirmek anlamına gelir (Eroğlu, 1993:111; Jarry & Jarry, 1991; Hoult, 1969.) Kavramın kökeni ve sözcük anlamı bir yana, kültür kavramı insan tecrübesi ve onun yaşam tarzı anlamına gelir.

Kültür kavramı ansiklopedik sözlük Larousse içerisinde şu şekilde tanımlanmaktadır: “*Kültür, bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden, her türlü duygu, düşünce, dil, sanat, yaşayış unsurlarının tümü, belli bir konuda edinilmiş, geniş ve sistemli bilgidir.*”¹ Larousse'nin yaptığı kültür tanımı, kavramın unsurları arasında yer alan; gelenek, duygu, düşünce, bilgi ve dil, onun *soyut* yönünü, sanat *somut* yönünü, yaşayış biçimi ise *somut ve soyut* yönünü ifade etmektedir. Kültür, en geniş anlamıyla insanoğlunun doğada değişim yaratarak ortaya çıkardığı, her türlü fiziksel ve düşünsel birikimi içerir. Bu yönüyle insanın gündelik deneyiminde ortaya koyduğu her tür somut ve soyut tecrübesi, kültür kavramı içinde değerlendirilebilir.

Kültür kavramı antropolojideki teknik anlamıyla İngilizce’de ilk kez 1865 yılında E.B.Taylor tarafından kullanılmış, sistematik olarak tanımlanmış ve yine Taylor tarafından temel bir kavram haline getirilmiştir. Taylor’a göre “*kültür; toplumun üyesi olarak, insanın öğrendiği, edindiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür*” (Güvenç,1996:273). Taylor’un tanımında kültürün öğrenilen bir değer, üst kuşaklardan devralınan bir miras olduğu vurgulanmaktadır. Kültür tanımlarını incelediğimiz zaman, üç ortak yönün varlığına tanık olmaktadır: Kültür üst kuşaklardan miras olarak *devralınır*, miras *yaşanır* ve sonraki kuşaklara yine bir miras olarak *devredilir*.

Ülkemizde kültür kavramını sistemli bir şekilde ilk inceleyen *Ziya Gökalp* olmuştur. *Gökalp*’e göre kültür, bir toplumun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve aralarında dayanışma meydana getiren kurumlara denilmektedir. Kültürün milli, medeniyetin milletler arası olduğunu ifade eden *Gökalp*, kültürü, “*yalnız bir milletin dinî, ahlakî, hukukî, akli, estetik, lisanî, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünüdür*” şeklinde tarif eder. Bu kurumların toplamı, o toplumun kültürünü oluşturur (*Gökalp*, 1994, 25). *Gökalp*’ın tanımında diğer önemli bir nokta da kurum (müessese) sözcüğüne yüklediği anlamdır (*Erdoğan*,1975).

Bilim disiplinleri içinde kültür, en geniş anlamına *sosyolojik* çerçevede ulaşmaktadır ve buradaki anlamıyla kültür, “*bir yaşam biçimi*”dir. Sosyolojik anlamda kültür, bir toplumun kendini kural ve normlarla ifade etme tarzıdır. Bu anlamda kültür, toplumların gündelik deneyimlerini ortaya koyarken tutumları ve davranışlarının, kısaca “*yapıp ettikleri*”nin bir toplamı anlamına gelmektedir. Kültür bu yönüyle toplumların ve o topluma ait bireylerin yedikleri, içtikleri, yazdıkları/okudukları, sevindikleri, sevdikleri, öfke ve hasret duydukları tüm faktörlerin toplamıdır.

Kültür genel olarak bir toplumun “*maddî*” ve “*manevî*” değerler bütünü olarak tanımlanır. İnsan bir kültüre hazır doğar ve çevresinde karşılaştığı her şey maddî ve manevî kültürün unsurlarıdır. İnsan bir kültür içinde büyür; bu yönüyle kültür, insan davranışının öğrenilen yönünü oluşturur. O nedenle insan, çevresinin, yani içinde doğduğu kültürün ürünüdür. Zamanla genel kültürde değişimler olabileceği gibi, kişi kendi kültürünü de değiştirebilir. Bu kültürün değişebilir olduğunu gösterir. (*Özbek*, 2000)

Kültürü, insanların ve toplumların psikolojik dünyalarına ve somut deneyimlerine anlam vermelerini sağlayan değerler, tasarımlar, semboller ve simgeler bütünü olarak görebiliriz. Kültürler somut simgelerden, sembollerden ve deneyimlerden oluşur. Zaman içinde kabul edilme durumuna göre tüm topluma yayılır ve toplumların ve grupların davranışlarını, inançlarını, tutumlarını ve değerlerini oluşturur (*Latouche*,1993:55). Kültür, toplumların tarihsel süreç

---

¹ H.Yıldırım, “Uygarlık, Kültür ve İnsanlık”, <http://historicalsense.com/Archive.htm>

içerisinde karşılaştıkları her tür ihtiyaçlarını çözmek amacıyla geliştirdikleri ortak/paylaşılmış çözümler bütünüdür.

Kültür, toplumların ve grupların tecrübelerini, inançlarını, sanat anlayışlarını, ahlaki ve hukuksal normlarını, adet ve gelenekleri ile sosyal bir varlık olarak tüm değerlerini içeren bir kavramdır. Burada yapılan tanım oldukça geniş ve kapsamlıdır. Bir toplumun taşıdığı tüm değerleri ve ortaya koyduğu tüm eserleri kapsar. Kültür tanımında “değer” ve “eser” kavramları oldukça önemlidir. Buna göre yeni bir tanım yapacak olursak diyebiliriz ki kültür, bir toplumun sahip olduğu değerler ve ortaya koyduğu eserler bütünüdür. Bu tanım kültürün içinde barındırdığı tüm maddi (somut) ve manevi (soyut) unsurları kapsayan geniş bir içeriğe sahiptir.

Genel anlamıyla, kültürün maddi (somut) ve manevi (soyut) olmak üzere iki boyutu vardır. Kültür değişimleri sırasında bu iki boyutta değişimler yaşanır; ancak maddi kültür unsurlarının değişimi manevi kültür unsurlarından daha hızlı ve kolaydır. Bu durum daha çok endüstri toplumları ile bir başka toplumsal gelişme dönemine geçiş aşamasında bulunan toplumlarda görülmektedir.

Kültür kavramını kimileri fonksiyonel açıdan, kimileri değere dayalı olarak, kimileri ise kavramın somut sonuçlarını dikkate alarak tanımlamışlardır. Hangi yöne vurgu yapılırsa yapılsın, tanımların birleştiği ortak nokta, kültür kavramının toplumların ve grupların ortak yaşamıyla ilgili olduğudur² Bu belirlemeyi yaptıktan sonra kültürü, “bir toplumun; gelenek, görenek, sanat, düşünce yapısı, tarihsel birikimi ve sosyal kurumları gibi varlıkların tümünü kapsayan maddi ve manevi değerler bütünü” şeklinde tanımlayabiliriz.

Yukarıda yapılan kültür tanımlarına bakarak, kavramı anlamak ve boyutlarını ortaya koymak kolay değildir. Zira kültürün fiziksel varlığı yoktur, açık değildir. Bilindiği gibi üç boyutu (en-boy-derinlik) olmayan herhangi bir varlığın veya olgunun tartışmasız bir tanımını yapmak neredeyse imkansızdır; ancak her kurum ve kavram gündelik işleyiş sırasında davranışları yönlendiren bir dizi varsayımlar, kavrayışlar ve kesin kurallarla birlikte ortaya çıkar (Deal & Keedy, 1983: 501). Kültür kavramının ortaya çıkışı ve kazandığı farklı anlamlar da aynı şekilde olmuştur. Farklı durumları ve farklı ilişkileri tanımlarken kullanılan kültür kavramı söz konusu farklılıklar nedeniyle yeni anlamlar kazanmıştır.

Farklı Perspektiflerden Kültür Kavramı

Bir kavramın doğru anlaşılması, onun özelliklerinin ve unsurlarının ortaya konması ile mümkün olabilir. Kültür kavramının özellikleri üzerinde kısaca durmak, kavramın anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Burada farklı disiplinlerdeki tanımlar dikkate alınarak, kavramın özellikleri üzerinde durulacaktır.

Kültür kavramının en çok kullanıldığı bilim dalı, sosyoloji ve antropolojidir. Kavramın İngilizce’de antropoloji, sosyoloji, felsefe ve diğer sosyal bilimlerde yapılmış 100’ün üzerinde farklı tanımı saptanmıştır.³ Bu tanımlar temel özellikleri bakımından altı gruba ayrılırlar (SBA, 1990: 428):

Tasvirici tanımlama. Tasvirici tanımlamaya göre, kültür bir toplumun sosyal alışkanlıklarının tüm göstergelerini, yaşadığı toplumun tüm alışkanlıklarını ve toplumların yaşam biçimine karşı gösterilen tepkileri ve toplumsal norm ve alışkanlıkların belirlediği insan davranışlarını inceler.

Tarihselci tanımlama. Kültürü tarihsel açıdan ele alan tarihselci tanımlama, kavramı kendi başına tanımlamak yerine, kültürün sosyal miras ya da sosyal gelenek yönü üzerinde durur. Bu tanımda kültür, toplumların uzun tarihi yürüyüşlerinde elde ettikleri somut ve soyut tecrübelerinin anlamlı bir bütünüdür. Tarihselci tanıma göre kültür sosyal bir mirastır. Bu kullanımıyla kültür insanlığın

² Muhtelif kültür tanımları için bkz: Jarry & Jarry, 1991; Hofstede, 1984; Hofstede,1994; Hofstede,2001; Triandis, 1994.Cohen, 1985; Hoult, 1969; Kroeber & Kluckhohn,1952; Reese,1980; White, 1949; Özbek, 2000; Doğan,2000.

³ Bkz. Kroeber & Kluckhohn,1952. ; Apte, 1994:2001.

sosyal mirası anlamına gelir. Kültürün tarihselci tanımlaması kültür kavramını, kültürden çok “uygarlık” anlamında ele almaktadır.

Kuralcı tanımlama. Kültürün kuralcı tanımlaması, bireysel, sosyal veya kamusal yaşamda uyulması gereken kurallar ve normlar üzerinde durur. Kültürün kuralcı tanımı değere dayalıdır ve bir yaşam biçimi olarak kültürün düzenleyici gücü üzerinde durmaktadır.

Psikolojik tanımlama. İnsan yaşamının üç yönü vardır. Bunlar; bireysel, sosyal ve kamusal yaşam biçimleridir. Kültürün kuralcı tanımı sosyal ve kamusal yaşam üzerinde yoğunlaşırken, psikolojik tanımlama, bireysel yaşam üzerinde durmaktadır. Psikolojik kültür tanımlaması; uyum sağlama, öğrenme ve alışkanlık gibi süreçleri ele alır.

Yapısalcı tanımlama. Yapısalcı kültür tanımlaması, kültürün sistematik niteliği ile onun araştırılabilir ve incelenebilir yönleri üzerinde durmaktadır. Yapısalcı tanıma göre kültür, belli davranışları inceleyen, onları yorumlayan ancak kendisi bir davranış olmayan soyut ve kavramsal bir modele dönüşmektedir. Bu tanımıyla kültür, “bir grubun tümü veya belirli üyeleri tarafından paylaşılan örtük yaşam biçimlerinin sonucu olan bir sistem” olarak ele alınmaktadır.

Genetik tanımlama. Genetik kültür tanımlaması, kültürün nasıl oluştuğunu ve kültürü ortaya çıkaran temel faktörlerin neler olduğu üzerinde durmaktadır. Genetik tanımlama, kültürün oluşmasına neden olan diğer faktörler üzerinde dursa da, kavramı daha çok genetik açıdan incelemektedir. Bu yönüyle kültürleşmenin en önemli faktörünün kalıtsal veya genetik faktörler olduğu üzerinde durulmaktadır. Genetik tanımlamaya göre kültür, “geçmişteki davranış normlarının geleceğe aktarılabilen sonuçları” olarak görülmektedir.

Farklı kültür tanımlamalarının ortak yönü, kültürün toplumsal yapıyı düzenleyen davranış kuralları ve normları olarak kabul edilmesidir. Bu nedenle Batı literatüründe özellikle antropologlar kültür yerine “sosyal yapı” kavramını kullanmaktadırlar. Metron, bireyin içinde doğup yaşadığı kültürel çevreyi ikili bir ayrıma tabi tutarak açıklar; bunlardan biri “kültürel yapı”, diğeri de “sosyal yapı”dır. Kültürel yapı, toplumun sahip olduğu değer ve normları, örf ve adetleri kapsar. Sosyal yapı ise, birey ve toplumsal grupların karşılıklı ilişkilerinin gerçekleştiği toplumsal sistemleri ve örgütsel yapıları içerir (Erkal,1993:217). Kültürel yapı normatif bir özelliğe sahiptir; yani bir kültürel yapının nasıl olması gerektiğini gösterir. Sosyal yapı ise, kültürel yapının o anki sembollerini ve simgelerini gösterir. Toplumsal yapı normatif değil, yani olması gerekeni değil, olanı gösterir. Özetle, kültür kavramı, sosyal yapı kavramıyla eşdeğer görülünce, toplum belli bir yaşam biçiminin örgütlenmiş şekli olan kurum “eşgüdümlemiş kişiler ve ilişkiler ağı” olarak ele alınmakta, kültür ise, bu yaşam biçiminin soyutlaması olarak kabul edilmektedir.

Kültür ve Uygarlık

Kültür kavramının daha doğru anlaşılması için, kavramın benzer kavramlarla olan farklılıkları üzerinde durmak gerekmektedir. Bu kavramların başında “medeniyet” veya “uygarlık” kavramı gelir. Kültür uygarlıktan farklı olarak toplumların birbirlerinden ayrılan yönleri üzerine kuruludur. Uygarlık ise, toplumların ortak yönleri üzerine kurulur. Kısaca toplumların farklı yönleri kültürü, benzer yönleri uygarlığı oluşturur. Kültür ve uygarlık arasında yapılan bir başka ayrım, kültürün yaşamın manevi/soyut öğelerinden, uygarlığın ise maddi/somut, nesnel öğelerden oluştuğu şeklindedir. Bu ayrıma göre uygarlık toplumun nesnel, teknolojik ve bilgisel faaliyetleridir; kültür ise toplumun öznel din, felsefe ve sanatla ilgili yanlarını ortaya koyar. Bu görüş, kültür öğesini değiştirebilir, benzersiz ve eklenemez olarak görürken, uygarlığı bir süreç içinde biriken ve değişmez bir olgu olarak ele almaktadır. Bu ayrım Gökalp’in, “kültür millidir, uygarlık evrenseldir” (Gökalp, 1994,25) ayrımına da uygun düşmektedir.⁴

⁴ Kültür, medeniyet (uygarlık) ve milliyetçilik ve aralarındaki ilişkiler konularında bkz: Güngör, 1992; Güngör, 1989.

Genel olarak bir toplumun genel kültürü içerisinde yer alan nesnel ve teknik öğelere *uygarlık*, öznel ve soyut olanlara ise *kültür* denilmesine karşılık; bazı sosyologlara göre medeniyet ile kültür birbirinden ayrılmaz içeriklerdir. Yaşam ne sadece somut, ne de sadece soyuttur; aksine aynı anda hem somut, hem de soyuttur. Bu nedenle uygarlık kavramını aralarında yakınlık bulunan veya ortak bir kaynaktan gelen milli kültürler bütününe belirtmek için kullanmak mümkündür. Batı medeniyeti denildiği zaman İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan kültürleri anlaşılmalıdır. Başka bir ifade ile kültür kavramı belli bir topluma aittir; medeniyet ise zaman ve mekan itibarıyla daha geniş ve daha kucaklayıcı bütünler için kullanılmaktadır (Meriç, 1986: 43).

III. KÜLTÜR ve BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Her kültür, işlevlerine göre farklı özelliklere sahiptir. Fichter, kültürün kendisini oluşturan bütün kurumların işlevlerinin ötesinde, farklı bir işleve sahip olduğunu ifade eder. Fichter'e göre kültürün aşağıdaki gibi dört özelliği vardır (Fichter, 2002: 45)

- Kültür toplumları birbirinden ayırmaya yarayan işaret ve sembollerdir,
- Kültür içinde bulunan toplumun değerlerini içermenin yanında onları yorumlar,
- Kültür, toplumsal dayanışmanın unsurlarını oluşturur,
- Kültür, bir toplumun gelişmesi ve ilerlemesine egemen olan unsurlardan oluşur.

Güvenç (1996:95) ise kültürün dört temel özelliğinin bulunduğunu ifade etmektedir:

- Kültür, bir toplumun *uygarlık birikimidir*,
- Kültür, belli bir *toplumun var oluşudur* yani kendisidir,
- Kültür, paylaşılmış *sosyal süreçlerin bileşkesidir*,
- Kültür, *insanı ve toplumu açıklayan* bir özellik gösterir.

Bu özellikler, kültürün bir toplumsal yapı içinde ortaya çıktığı ve zamanla değişim göstererek toplumun maddi ve manevi birikimini yansıttığını gösterir.

Kültür her şeyden önce bir soyutlamadır, toplumun yüceltilmiş, idealize edilmiş veya karşı kültürle eleştirilen, değiştirilmesi önerilen genel değerler ve davranışlar dizgesini dile getirir. Her toplumda kültürel yapıyı, kültürel norm ve kalıpları ortaya çıkaran bazı özellikler vardır. Bu özellikleri aşağıdaki gibi açıklayabiliriz: ⁵

Evrensellik. Kültürü tanımak ve tanımlamak çabasına girdiğimiz zaman, “kültür” ile değil, farklı “kültürler” ile karşılaşırız. İnsanın temel davranışlarını yansıtan kültürler birbirine benzer ve evrenseldirler; ancak insanın ikincil davranışlarını yansıtan kültürler kişilere ve toplumlara özgüdür. Toplumlara ve kültürlere kimlik kazandıran bu kültürel farklılıklardır. Kültür, dinamik bir olaydır. Zaman zaman bu düşünce milli sınırlar dışına taşır, bölgesel olmaktan çıkarak evrensel bir niteliğe dönüşebilir. (Özbek,2000)

Toplumsallık. Kültürü ortaya çıkaran bireyler değil, toplumlardır. Aynı zamanda kültürün yaşaması da toplumsal süreçler sayesinde olabilir. Bir kişinin tutum ve davranışının tek başına bir anlam ifade edebilmesi için, söz konusu davranışların ait olduğu kültürel ortamda ortaya konması gerekir. Bunu çöle düşen bir yağmur damlası ile havuza düşen bir yağmur damlası örneğiyle açıklayabiliriz. Çöle düşen bir yağmur damlası ilgisiz bir ortamda ortaya konan kültürel motif gibi hiçbir anlam ifade etmezken, bir havuza düşen yağmur damlası, havuzun suyunu kendisi kadar

⁵ Kültür kavramının başlıca özellikleri konusunda bkz: Hofstede, 1984; Hofstede,1994; Hofstede,2001; Triandis, 1994; Kroeber & Kluckhohn,1952. Ayrıca bkz: Y.İzbul, *Kültür ve Kültürel Süreçler*, <http://www.ourworld.net/bilim-arastirma/kultur/kultur/01-kultur-tanimi.htm> ; H. Yıldırım, *Uygarlık, Kültür ve İnsanlık*; <http://historicalsense.com/Archive.htm>
Biz açıklamalarımızda İzbul ve Yıldırım'dan geniş ölçüde yararlanmış bulunuyoruz.

arttıracaktır. Kendi kültürel ikliminde ortaya konan kültürel bir davranış, kültürleşmeye o ölçüde katkı sağlayacak, kültürel nitelikte bir değişim meydana getirecektir.

Özetle, kültür, bireyin değil, toplumun düşünce, inanç ve davranış örüntülerini, deneyim ve birikimini ifade eder. İnsanları gözleyerek, dinleyerek elde ettiğimiz verilerin bir soyutlamasını yaparak, toplumun kültürel yapısı hakkında bir kanaate ulaşırız.

Tarihsellik. Kültürel niteliği belirleyen diğer bir faktör, kültürel niteliğin tarihsel oluşudur. Burada tarihsellik kavramı kültürü oluşturan faktörlerin belli bir zaman dilimi içinde bir anda ortaya çıkmadığı, aksine kültürel unsurların (dil, yazı, din, bilim, giyim-kuşam, sanat, mimari vb.) oluşması için bunun tarihsel bir süreç içinde ortaya çıktığını anlatmaktadır. Bu çerçevede kültür bir gelenektir. Kültürel unsurlar kuşaktan kuşağa benimsenerek, değiştirilerek ve aktararak yaşar ve süreklilik kazanır. Hiçbir geleneksel yapı devralındığı gibi aktarılmaz.

Kalıtıllık. Kültür, genetik faktörlerle değil, adet ve alışkanlıkların gelenekselleşmesi yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bilindiği gibi genetik kültür tanımlamasına göre “*kültür, geçmişteki davranış normlarının geleceğe aktarılabilen sonuçları*”dır (SBA, 1990: 428). Bu sonuçların aktarılmasında genetik faktörlerin rolü vardır. Oysa kalıtıllık niteliğine göre kültürel aktarmada genetik faktörlerin değil, tutum ve davranışların kalıtsallaşmasının rolü bulunmaktadır. Kalıtıllık niteliğine göre kültür veya onun kapsamına giren öğeler, doğum yoluyla geçen birer kalıtıdır. Kültürün öğrenilmesi gereken birer gelenek olduğunun en büyük kanıtı, doğumdan hemen sonra ailesinin kültürel ortamından alınıp başka bir kültürün yaşandığı yerde büyütülen çocuğun, o toplumda geçerli olan dili, dini, sanatı ve kısaca yaşam biçimini benimsemesidir.

Tekrar ifade etmek gerekirse, kültürün genetik tanımlaması, kültürün oluşmasına neden olan asıl faktörün, genetik faktörler olduğu üzerinde durmakta ve kültürleşmenin en önemli faktörünün kalıtsal veya genetik faktörler olduğunu ileri sürmektedir. Oysa insan doğarken belli bir “kültür dizgesi”ne bağlı olarak doğmaz. Kısaca kültürleşme, bir yetenek değil, sonradan kazanılan bir beceridir. Çocuğun kültürünü biyolojik ana-babasından aldığı genler değil, çevresinde gördükleri, duydukları ve aldığı eğitimi belirlir. Kültür, biyolojik kalıtım yoluyla değil, kültürleşme yoluyla aktarılır; başka bir ifadeyle kültürel aktarım, kültürel geçişlilik ilkesine dayalıdır.

Devingenlik ve değişkenlik. Evrende var olan her şey tarihsel bir akış içindedir. Hiçbir şey hareketsiz veya statik değildir. Varlık dünyası her zaman ya bir oluş veya bir çözülme sürecindedir. Bu süreçlerin ikisi de bir canlılığı ve hareketliliği gerektirir. Kültürler de bir devingenlik ve değişkenlik gösterir. Kültürel devingenlik daha hızlı ve daha kapsamlıdır ve köklü toplumsal değişimlerin yaşandığı zamanlarda ortaya çıkar. Değişkenlik ise genel olarak bir insan ömrü içerisinde kolayca anlaşılır. Bir ağacın büyümesi gibi yavaştır ancak, süreklilik gösterir.

Bir birey veya toplum, değer, norm ve motif olarak aldığı kültüre, yaşamı boyunca kendinden bir renk ve koku katar; bu kültürel devingenliği ortaya çıkarır. Sonra söz konusu devingenlik toplumsal düzlemde ifade edilmeye başlanınca, kültürel değişkenlik ortaya çıkar ve kültür belli bir süre sonra bu değişmiş haliyle başka insanlara ve toplumlara aktarılır. Bu tarihsel döngü kesintisiz bir şekilde sürüp gider.

Özetle, kültürün diğer bir özelliği değişmesidir. Daha önce ifade edildiği gibi, kültür toplumsal bir süreçtir ve etkileşim sonucunda ortaya çıkar. Kültürel etkileşim veya daha özel bir ifadeyle kültürleşme “*süreklilik*” şeklinde devam eder. Kültürel değişim akan bir nehir gibidir. Görünürde su her zaman vardır; ancak, nehir suları hiçbir zaman aynı sular değildir. Kısaca nehir aynı nehir, ancak sular aynı sular değildir. Kültür de böyledir; toplumun kültürü her zaman vardır; ancak bu kültür hiçbir zaman aynı kültür değildir ve hep değişim halindedir.

Kültür incelemelerinde önemli bir kavram, “*kültürel gecikme*” (cultural lag) kavramıdır. Kültürel gecikme, kültürel değişim sürecinde “maddi kültür unsurları”nın “manevi unsurları”ndan daha hızlı değişmesinin ortaya çıkardığı durumdur. Kültürel gecikmede manevi kültür unsurlarındaki değişim maddi kültür unsurlarındaki değişimin hızını takip edemez ve ortaya ironik bir kültürel gecikme durumu çıkar.

Özetle ve sonuç olarak diyebiliriz ki, bütün değerler değiştiği gibi kültürel değerler de değişir. Zira evrende sabit hiçbir şey yoktur. Her şey bir akış ve oluş içindedir. Kültür de değişir, dönüşür ve evrilir. Bu değişim yerine göre zorunludur. *Zorunlu kültür değişmesi* daha çok, bir toplumun başka bir toplumu hakimiyeti altına almasıyla ortaya çıkar. Zorunlu kültür değişmesi bazen bir toplumda iktidar erkini ele geçirmiş bir grubun üstten aşağıya doğru, yabancı bir kültürü veya bunun belirli unsurlarını, çoğunluğa rağmen, toplumun geneline kabul ettirmeye çalışması şeklinde ortaya çıkar.

Fonksiyonellik. Kültürün bir başka niteliği birey, grup veya toplum yaşamında bir anlamının ve öneminin olması, kısaca işlevselliğinin bulunmasıdır. Bilindiği gibi fonksiyon kavramı, matematikte birbirine bağlı değişkenler arasındaki ilişkileri ifade eder. Gündelik dilde “fonksiyon”, bir varlığın kendisinden beklenen görevi yerine getirme yeteneğidir. Fonksiyonel bir kültür, düzenleyici bir değeri olan, kural ve norm koyma niteliği bulunan kültür anlamına gelir. Fonksiyonel olmayan, kullanılmayan ve yaşanmayan kültür, “*yaşamayan kültür*” demektir.

Birlik içinde çokluk. Kültürler alt kültür unsurlarının uyumlu bir bileşimidir. Adına genel kültür veya üst kültür dediğimiz olgu, çeşitli alt kültür unsurlarından oluşur. Alt kültürler; yerel kültürler, sınıf kültürleri veya daha geniş anlamda bölgesel kültürlerden oluşur. Alt kültürler bir araya gelerek genel kültürü veya üst kültürü oluştururlar. Tıpkı nehirlerin bir araya gelerek denizleri oluşturması gibi. Nehirler alt kültür unsurlarıdır ve içine döküldükleri denize tek başına kendi renklerini ve tatlarını kazandıramazlar. Ancak onu belli ölçüde etkilerler. Denizin sularına karışınca denizin tadını ve kokusunu alırlar ve onun içinde kaybolurlar.

Yayılma. Kültür insana ve topluma ait değerler olduğu için kültürün belli bir coğrafyası yoktur ve yayılma özelliği gösterir. Kültürel yayılma kültürün maddi veya manevi öğelerinin sürekli içten dışa ya da dıştan içe doğru yayılma göstermesi anlamına gelir. Kültürler yayılma sırasında benimsenirse yerleşir; aksi halde dışlanır. Kültürün özelliği benimsenen değerlerden oluşmasıdır. Kültürel etkileşim, birbirleriyle karşılaşan farklı kültürlerin kaynaşması sürecinde ortaya çıkar. Buna kısaca “*kültürleşme*” (acculturation) denir.⁶ Kültürel etkileşim, kaynaşma sürecine giren kültürel öğelerin birbirlerini etkilemesi ile iki tarafın da bir takım değişikliklere uğramasıdır. Kültürel etkileşim, farklı kültürlerin birbirinden etkilenmesi anlamına gelir. Kültürel etkileşim, alt kültürlerden veya farklı kültürlerden gelen insanların veya grupların birbirlerini etkilemesi ile yeni bir bileşimin ortaya çıkmasını ifade eder. Kültürel etkileşim, her zaman bir kültürel değişimi ortaya çıkarır. Kültürel değişim, toplumun genelinin veya bazı kurumlarının kültürel özelliklerinin kalıcı bir takım değişikliklere uğraması anlamına gelir. Ancak kültürel değişim hiçbir zaman kültürel başkalaşma anlamına gelmez. Kültürel değişimde kültürün asıl öğeleri korunurken, kültürel başkalaşmada kültürün asıl öğeleri de ortadan kalkar ve başka bir kültürel yapı ortaya çıkar.

Kültür, bazen egemen bir kültürün daha zayıf bir kültürü etkisi altına alması, onu kendi içinde eritmesi şeklinde gelişme gösterebilir. Buna “*asimilasyon*” denir. Anlaşıldığı üzere asimilasyon, genellikle egemen kültürün zorlamaları sonucu gelişen bir durumdur ve bu özelliği ile “kültürel etkileşim”den (acculturation) ayrılmaktadır.

Burada “*kültürleşme*” ve “*kültürlenme*” arasındaki ayrıma da değinmek gerekir. Kültürleşme, insanın tüm yaşam evrelerini kapsayan bir süreçtir. Doğuştan ölüme kadar kesintisiz bir şekilde devam eder ve insanın zihinsel yapısında sürekli bir değişimi getirir. Kültürleşme, insanla çevresi arasındaki kültürel etkileşim sonucunda ortaya çıkar. İnsanın kültürel etkileşimi doğumla başlar ve ölüme sona erer.

IV. KÜLTÜR TÜRLERİ: TİPOLOJİ

---

⁶ İngilizce’de kullanılan “acculturation” kavramını “kültürel etkileşim”, ya da “kültürel kaynaşma” olarak da tercüme edebiliriz.

Kültürleri; taşıyıcısına, egemenlik alanına, çıkış veya yaratılış kaynaklarına, görünüş ve biçimine, kültürü belirleyen araca ve kullanım alanlarına göre ayırma tabi tutabiliriz. Bu değişkenleri çoğaltmak, hatta kendi içinde sınıflandırmak mümkündür. Kültürün sınıflaması yapılırken çeşitli ölçütler esas alınır. Kültürü, bireysel kültür ve toplumsal kültür; genel kültür; üst kültür ve alt kültür, maddi kültür ve manevi kültür, ulusal ve evrensel kültür gibi ayrımlara tabi tutmak mümkündür. Bu kültür tiplerini kısaca açıklamaya çalışalım.

Bireysel Kültür ve toplumsal kültür. Bireysel kültür, bireyin içine doğduğu genel kültürden aldığı somut ve soyut değerler bütünüdür. Toplumsal kültür ise, bir toplumu oluşturan bireylerin paylaştıkları duygu, düşünce, davranış ve inançlarından oluşan kalıplar, normlar ve değerlerin toplamıdır. Kısaca toplumsal kültür bir toplumun topyekûn yaşam biçimidir.

Genel kültür. Genel kültür ayrımı, kültürün yaygınlık derecesine göre yapılır. Genel kültür, özel bir toplumun genel alışkanlıkları, değerleri, inançları, sanat ve mimari şekilleri, kısaca somut ve soyut tüm değerlerini ifade eder. Her toplumun hem alt kültürü, hem de genel kültürü vardır. Tek tip kültürden oluşmuş toplumlara pek rastlanmaz. Bir toplumsal yapı ne kadar büyük olursa, genel kültürü oluşturan alt kültürdeki çeşitlilik o oranda fazla olur.

Bir milletin kültüründen söz edildiği zaman, burada söz konusu olan kültür, genel kültürdür. Bir ülkenin veya toplumun hakim/genel inançları, değerleri, davranışları, törenleri, sosyal ilişkileri ve paylaşılan davranış kalıpları genel kültürü oluşturan unsurlardır. Buna göre genel kültür, bir toplumun veya ülkenin, tüm sosyal gruplarında, ülke coğrafyasının her yerinde benimsenen, geçerli olan ve yaşanan kültürdür. Genel kültür, toplumu oluşturan tüm alt grupların ve alt kültürlerin uyumlu birleşimi sonucunda ortaya çıkan bir üst kültürdür.

Alt kültür. Kültür bir değerler sistemidir. Bir toplumun genel kültürü, üst bir sistem olarak, çok sayıda alt kültür veya alt sistemden oluşur. Bunlar alt kültür unsurlarıdır. Alt kültür, bir topluma hakim olan genel kültür veya üst kültürden farklılık gösteren ve azınlık gruplarınca benimsenen kültürdür. Alt kültür, genel kültürden veya üst kültürden tam bir kopma şeklinde değil, farklılaşma şeklinde ortaya çıkar. Kültürün unsurları, birbirleriyle genel olarak uyumlu bir bütün oluşturur. Alt kültür ile genel kültür arasında her zaman uyum olmayabilir. Uyumsuzluk genellikle alt kültürün karşı kültüre dönüşmesinden kaynaklanır. Toplumlar diğer kültürlerle etkileşime girdikçe, kültürel homojenlik ortadan kalkar ve daha heterojen kültürler ortaya çıkar. Heterojen kültürlerde kültürün düzenleme vasfı zayıflar. Bu gibi toplumlarda kültür, toplumsal değer yargısı olma niteliğini kaybeder.

Görelilik olarak küçük ve homojen kültürler dışında aynı genel kültürü oluşturan alt kültür unsurları arasında tam bir uyum söz konusu değildir. Genel kültürlerle bazı ortak yönlerinin yanında, önemli farklı yanları bulunan alt kültürler, genel kültürden kısmen farklı olabilirler. Alt kültürler, genel kültürün bazı hakim değerlerini kapsarlar; fakat her alt kültürün kendisine özgü yaşam biçimi, değerleri, normları, tutum ve davranışları vardır (Broom & Selznick, 1977:74).

Maddi kültür ve manevi kültür. Bütün kültürlerin maddi ve manevi, somut ve soyut olmak gibi özellikleri vardır. Kültürün maddi ve manevi olarak sınıflandırılması, özellikle fonksiyonel kültür ayrımı bakımından önem taşır. Fonksiyonalist kültür kuramcısı Malinowski'ye göre kültür, toplumların yaşamak için yarattığı değerlere dayalı olarak oluşmuş bir ortamdır (Eroğlu, 1993:120). İnsanlar maddi ve manevi unsurlarla oluşturdukları bir kültürel ortamda yaşarlar. Bu yönüyle fonksiyonel kültür oluşumu insanın yaşaması bakımından zorunludur. Daha genel bir ifadeyle, insanlar maddi kültür ile biçim verdikleri eserlerinin içeriğini manevi kültür unsurlarıyla doldururlar.

Maddi ve manevi kavramlarının yönlendirmesiyle denilebilir ki, insanların biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayan unsurların biçim verdiği faktörler “*maddi kültür*” unsurlarını oluştururken, insanların psikolojik veya manevi ihtiyaçlarını karşılayan faktörler ise, “*manevi kültür*” unsurlarını oluşturur. Bir başka ayrıma göre insanın doğayla mücadelesi sonucunda ortaya

çıkardığı fiziksel faktörler (teknoloji) maddi kültür iken, doğayı, evreni ve insanı anlamak için sahip olduğu/oluşturduğu inanç ve değerleri, manevi kültür unsurlarını oluşturmaktadır.

Manevi kültür, belli bir topluma özel olan örf ve adetler, dini ve ahlaki normlar, çeşitli değer yargıları, dil ve edebiyat, müzik ve estetik unsurlarından oluşur. Toplumların bunlar ve bunlara benzer değerlerinin oluşturduğu çevre ve ortam, bir bütün olarak insanların manevi kültürünü meydana getirir. Bütün kültür unsurları içerisinde maddi kültür, uluslararası bir niteliğe sahiptir. Bir maddi kültür unsuru olan otomobil, insanlığın ortak çaba, bilgi ve tecrübesinin bir sonucudur. Oysa manevi kültür unsurları daha çok yerel ve ulusaldır.

Bu çerçevede Ogburn'un şu ayrımına da değinmek gerekir. Ogburn iki çeşit kültürden söz etmektedir. Bunlar "*maddi kültür*" (teknikler ve araçlar) -buna "*teknik kültür*"de denmektedir-, diğeri ise "*manevi kültür*" veya "*değerler kültürü*"dür. Ogburn'a göre bir toplumun teknolojik gelişmesi onun maddi kültürüyle, ahlak ve hukuk sistemleri gibi değerleri manevi kültürüyle açıklanabilir (Mills,1979:43). Her iki kültürün temel özelliği, bir toplumsal yapı içinde genellikle bir arada ve uyumlu içinde var olmalarıdır. Kültür, bir toplumun "temel değerleridir". Bir toplumun temel değerlerini o toplumun, dil, yazı, tarih, din, töre, edebiyat ve sanat gibi değerler, kurallar ve kurumlar belirler. Bir toplumun benliğini oluşturan bu ortak değerler, o toplumu diğer toplumlardan ayıran, söz konusu topluma bir kimlik ve özellik kazandıran kültürel unsurlardır. Kültürel unsurlar aynı zamanda kültür çeşitlerini belirler.

Ulusal ve evrensel kültür. Kültür özü ve içeriği itibarıyla özeldir. Bir topluma veya bir millete özgüdür. Törenler, alışkanlıklar, mimari ve sanat eserleri, barınma ve giyinme biçimleri toplumlara has olgulardır. Zira kültürün temelinde toplumsal farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle evrensel kültür nitelendirmesi her şeyden önce kültürün özüne ve tanımına aykırı düşmektedir. Kültürün önemli öğeleri olan giyinme, barınma, eğlenme, yas ve sevinç ritüellerinin tümü, topluma hastır ve bunların evrensel niteliği yoktur. Ulusal kültürün dışında bilim, teknik, felsefe ve din gibi olguları kültür kavramının tanımı içinde değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bir Japon kültüründen bahsedilebilir; ancak bir Japon biliminden bahsedilemez.

Evrensel kültür nitelemesi özellikle kendini merkezde ve dünyanın diğer toplumlarını ve kültürlerini daha aşağı bir konumda gören Batılı hakim kültür tanımlamasıdır. Evrensel kültürden kastedilen Batılı ülkeler tarafından temsil edilen kültürdür ve bunun Doğu toplumlarının kültürel kodlarıyla tam anlamıyla uyum içinde olmadığını söylemek gerekir. Evrensel kültür, bir çağa ve bir tarihsel döneme dünya ölçüsünde hakim olan, diğer kültürlerle baskın çıkan herhangi bir "*çoğul kültür*"dür. "*Evrensel kültür*" nitelemesi, Batı kültürünün egemen kültür anlayışının bir kültürel mirası olarak terminolojiye girmiştir. Bu yüzden, bu kültüre özgü ideal ve ölçütlerle sınırlı bir anlam içeriğine sahip olmak gibi tek yanlılığı ve manipülatif bir işlevi vardır. Bu nedenle, "*evrensel kültür*"ü, tarihsel perspektifle bakıldığında, herhangi bir "*baskın ve hakim kültür*" olarak görmek mümkündür. Madalyonun bir de diğer yüzü vardır: Batı kültürü, tarih boyunca insanoğlunun medeniyete doğru yolculuğunda öncü rolü oynamıştır. Şüphesiz, bazı Batılı ülkelerin diğer toplumlar ve milletler üzerinde kurduğu sömürgeler ve emperyalizm, genel olarak Batı kültürünün medeniyetten uzak olduğu anlamına gelmez. Batı kültürü, hiç şüphesiz bugün "*evrensel değerler*" olarak ifade ettiğimiz ve ulaşmayı istediğimiz bir yolun başlangıcı ve rotası olmuştur.

Karşı kültür. Hakim kültürün genel özelliklerini reddeden ve onunla açıkça çatışmaya giren toplumsal grupları nitelendiren kültüre "*karşı kültür*" denir. Hakim kültüre "reddiye" ve onunla çatışma özelliği ile alt kültürden ayrılmaktadır. Bir toplumda hoşgörü sınırlarını aşan, toplum norm ve değerleri ile çatışan, sosyo-ekonomik ve politik düzenin karşısında olan ve genel kültüre uyum göstermeyen ve yerine göre direnen kültüre "*karşı kültür*" denmektedir. Karşı kültür konusunda yapılan araştırmaların önemli bir kısmının ortak noktası, bu yan kültür alanının, sosyal sisteme ve çevreye yeterince uyum sağlayamamaktan ileri geldiği şeklindedir (Eroğlu, 1993:123).

Karşı kültürler, kimi alt kültürlerin genel kültüre karşı direnmelerinden, resmi veya gayri resmi olarak örgütlenmelerinden meydana gelir. Bu yüzden genel kültürle aralarındaki farklılığın fazla

olduğu etnik, dini ve siyasi alt kültürlerin karşı kültür oluşturma ihtimalleri daha yüksektir. Karşı kültür oluşumlarının en önemli kaynağı yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı üzere, sosyal sistem içerisindeki bazı alt kültür unsurlarıdır. Bir üst sosyal sistem olarak kendi içerisinde çok sayıda alt kültürlere sahip olan toplum yapısında, çeşitli etkilere bağlı olarak bazı alt kültürler, genel kültürle veya diğer alt kültürlere uyumsuzluk içerisine girerek, alt kültürlere karşı kültüre dönüşebilirler.

Organizasyon kültürü. Bir organizasyon üyeleri tarafından paylaşılan ve onların davranışlarını yönlendiren formel ve informal kurallar ve kurumlar bütününe “*organizasyon kültürü*” adı verilir. Bir başka ifadeyle, organizasyon kültürü (kurum kültürü), bir organizasyonun amaç ve hedeflerinin, organizasyonda mevcut inanç ve değerlerin, çalışanların tutum ve davranışlarının bir bileşimidir (Aktan & Tutar, 2006:1).

V. SONUÇ

Kültür bir yaşam biçimidir; bir toplumu oluşturan bireylerin, yaşadıkları maddi ve manevi değerler bütünüdür. Kültür, yaşamın soyut ve somut formlarıdır. Kültür bir bakıma yaşamın rengi, solluğu ve kendisidir.

Kültür, bir toplumun üyesi olarak insanın öğrendiği, kazandığı, bilgi, sanat, gelenek, görenek, beceri ve alışkanlıklarını içine alan karmaşık bir bütündür. İbni Haldun’un ifadesiyle, “*insanlar temel davranışları itibariyle suyun suya benzediği kadar birbirine benzer*”. Yeme, içme ve cinsellik gibi temel ihtiyaçlar tüm kültürlerde benzer özellikler gösterir. Asıl ayrılık veya kültürü ortaya çıkaran faktörler; mimari, giyim, beslenme, inanç ve düşünce yapıları gibi ikincil davranışlar çerçevesinde gelişir.

Kültür, bir zenginliktir. Eğer ekonomik gelişme ve insani gelişme (human development) gibi kültürler-arasında refah ve ilerleme yönünde karşılaştırmalar yapmaya imkan verecek kriterler bir yana bırakılacak olursa kültür her yönüyle bir zenginlik ve güzelliştir. Bununla birlikte kültür, bir toplumun gelişmişlik ya da geri kalmışlığını değerlendirmemize imkan verebilecek bir parametredir. Kültür, medeniyete ulaşma düzeyinin göstergesidir. Makro açıdan bir sosyal sermaye olarak kültür ile ekonomik gelişme arasında; mikro açıdan da, organizasyon kültürü ile organizasyonel performans arasında çok yakın ilişkiler sözkonusudur.

İnsanlığın sosyal, siyasal ve ekonomik yönlerden gelişmesinde kültür, belki de bugüne değin pek fazla hesaba katılmayan, fakat kanaatimizce çok önem taşıyan bir undurdur.

KAYNAKLAR

Aktan, C. & H. Tutar (2006). “*Organizasyonda Kural ve Kurumlar: Kurumsal Kültür*”, içinde: C.C. Aktan, Kurumsal Kültür – Organizasyonlar, Kurallar ve Kurumlar-, Ankara: SPK Yayını, 2006.

Apte, N. (1997). “*Language in Sociocultural Context*”, in: R.E. Asher (ed), The Encyclopedia of Language and Linguistics, vol 4, Oxford: Pregamon Press.

Broom, L. & P. Selznick (1977). *Sociology, A Text with Adapted Reading, Sixth Edition*, New York: Harper and Row.

Cohen, A. P. (1985). *The Symbolic Construction of Community*. New York: Routledge.

Deal, E. ve Keedy, A. (1983). “*Culture A New Look Though Old Lessons*”, *Journal of Applied Behavioral Science*, November.

Doğan, Ö. (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Eroğlu, Feyzullah (1993). *Davranış Bilimleri*, Erzurum: Mavera Yayınları.

- Erdoğan, İ. (1975). Kültürün Yönetim Fonksiyonlarının Uygulanmasına Etkisi ve Faktör Analizi Yöntemi ile Bir Araştırma. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını.
- Erkal, M. (1993). Sosyoloji, İstanbul : Der Yayınları.
- Fichter, J. (2002). Sosyoloji Nedir? (Çev. Nilgün Çelebi) İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Gökalp, Ziya, (1994). Türkçülüğün Esasları, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Güngör, E. (1992). Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, İstanbul: Ötüken Neşriyat 6.baskı.
- Güngör, E. (1989). Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul Ötüken Yayınları 7. Baskı.
- Güvenç, B. (1996). İnsan ve Kültür, İstanbul: Remzi Yay., 7. Basım.
- Hofstede, G. (1984). “*National Cultures and Corporate Cultures*”, in: L.A. Samover & R.E. Porter (Eds), *Communication Between Cultures*, Belmont, CA: Wadsworth.
- Hofstede, G. (1994). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: HarperCollinsBusiness.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. 2nd ed. London: Sage.
- Hoult, T. F. ed. (1969). *Dictionary of Modern Sociology*. Totowa, New Jersey, United States: Littlefield, Adams & Co.
- İzbul, Y. Kültür ve Kültürel Süreçler, <http://www.oursworld.net/bilim-arastirma/kultur/kultur/01-kultur-tanimi.htm>
- Jarry, D. & J. Jary, (1991). *The Harper Collins Dictionary of Sociology*.
- Kroeber, A. L. and C. Kluckhohn, (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge, MA: Peabody Museum
- Latouche, S. (1993). Dünyanın Batılılaşması, (Çev., Temel Keşoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Meriç, C. (1986). Kültürden İrfana, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mills, C. W. (1979). *Toplumbilimsel Düşün*, (Çev., Ü. Oskay), Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özbek, M. (2000). *Dünden Bugüne İnsan*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Reese, W.L. (1980). *Dictionary of Philosophy and Religion: Eastern and Western Thought*. New Jersey U.S., Sussex, U.K: Humanities Press.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (1990). Kültür Kavramı, Cilt 2.
- Triandis, H. C. (1994). *Culture and Social Behavior*. New York: McGraw Hill.
- White, L. (1949). *The Science of Culture: A Study Of Man And Civilization*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Yıldırım, H. “Uygarlık, Kültür ve İnsanlık”, <http://historicalsense.com/Archive.htm>